

Ἐπεθάρρυνε ἢ ἐνεθάρρυνε ὁ Παῦλος τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων;

Ἐνα ἀπὸ τὰ κείμενα ὅπου οἱ ἐρμηνευτὲς ἀντιμετωπίζουν μεγάλες δυσχέρειες στὴν ἐρμηνεία των εἶναι τὸ Α΄ Κορ 7:21: «δοῦλος ἐκλήθη, μὴ σοι μελέτω· ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι».

Οἱ μεταφράσεις ἔχουν χωρισθεῖ σὲ δύο ομάδες: ὅσες ὑποστηρίζουν τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ δούλου, ὑπογραμμίζουν τὸν ἀντιθετικὸ σύνδεσμο «ἀλλά»¹, ἐνῶ ἐκεῖνες ποὺ δέχονται τὴν ἀποθάρρυνση τοῦ Παύλου ἀπὸ τοῦ νὰ κερδήσουν οἱ δούλοι τὴν ἐλευθερία τους, ὑπογραμμίζουν τὸν ἐνδοτικὸ χαρακτήρα τοῦ «εἰ καί»². Κατὰ τὸν Bartchy καὶ οἱ σχολιασταὶ εἶναι ἴσια διχασμένοι³. Αὐτὸ ὁδηγεῖ τὸν Gordon

¹ Tyndale: “Nevertheless if thou mayest be free, use it rather”; Rheims and KJV: “but if thou mayest be made free, use it rather”; Amplified Bible: “But if you are able to gain your freedom, avail yourself of the opportunity”; NEB: “but if a chance of liberty should come, take it”; TEV: “but if you do have a chance to become a free man, use it”; NASB: “but if you are able also to become free, rather do that”; NIV: “although, if you can gain your freedom, do so”; Rev. Luther: “doch kannst du frei werden, so nutze es um so lieber”; Elberfelder: “wenn du aber auch frei werden kannst, mach um so lieber Gebrauch davon”; Italian: “ma se puoi divenir libero è meglio valerti dell’opportunità”; Spanish: “aunque si tienes oportunidad de conseguir tu libertad, debes aprovecharla”; French (Segond 1979): “mais si tu peux devenir libre, profitezen plutôt”; La Bible (ABU 1997): “mais si une occasion se présente pour toi de devenir libre, profite-en”; Νεοελληνική (Βάμβας: καθαρεύουσα): «ἀλλ' ἐὰν δύνασαι νὰ γείνης ἐλεύθερος, μεταχειρήσου τοῦτο καλήτερα».

² NAB: “but, rather, even if you can gain your freedom, make the most of it [i.e. of your slave’s state]”; NRSV: “Even if you can gain your freedom, make use of your present condition now more than ever”; Einheitsübersetzung: “auch wenn du frei werden kannst, lebe lieber als Sklave weiter”; Swedish (Bibeln 2000): “och även om du kan bli fri, så förbli hellre vad du är” (καὶ ἂν ἀκόμη μπορεῖς νὰ γίνεις ἐλεύθερος, προτίμησε νὰ μείνεις αὐτὸ ποὺ εἶσαι); Swedish (Folkbibeln): “även om du kan bli fri, så förbli hellre slav” (κι' ἂν ἀκόμη μπορεῖς νὰ γίνεις ἐλεύθερος, προτίμησε νὰ μείνεις δοῦλος); Νεοελληνική (δημώδη μετάφραση 1985, 1997): ἤσουν δοῦλος ὅταν σὲ κάλεσε; Μὴ νοιάζεσαι γι' αὐτό. Κι' ἂν ἀκόμα ἔχεις τὴ δυνατότητα νὰ γίνεις ἐλεύθερος, προτίμησε μᾶλλον αὐτὸ ποὺ εἶσαι».

³ Bartchy, *ΜΑΛΛΟΝ ΧΡΗΣΑΙ: First-Century Slavery and the Interpretation of 1 Corinthians 7:21* (SBLDS 11), Misoula, MT 1973, 6 f.

Fee νὰ ἰσχυρισθεῖ ὅτι «Ἡ πρόταση καθ' ἑαυτῆς εἶναι διφορούμενη» καὶ ὅτι «οἱ δυσχέρειες διαφαίνονται καθαρά ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ συνάφεια (τὸ πλαῖσιο τῶν λεγομένων) χρησιμοποιοῦνται ὡς ἐπιχείρημα νὰ ὑποστηρίξουν καὶ τὴν μία καὶ τὴν ἄλλην ἀπόψη»⁴. Μὲ μία τέτοια ἀντίληψη γιὰ τὸ τί μπορεῖ νὰ κατορθώσει ἡ γραμματικὴ, δὲν θὰ πρέπει νὰ παραξενευόμεθα γιὰ τὶς πολλὲς ἄστοχες 'γραμματικὲς παρατηρήσεις' ξένων σχολιαστῶν γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴν μία ἢ τὴν ἄλλη θέση, κατὰ τὸ δοκοῦν⁵.

Ἡ συνάφεια τοῦ ρητοῦ εἶναι ἡ προτροπὴ τοῦ Παύλου πρὸς τοὺς πιστοὺς νὰ μὴ σκοτίζονται γιὰ τὶς ἐξωτερικὲς τοὺς περιστάσεις, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἱκανοποιημένοι μὲ τὸ νὰ μένουν στὴν κατάστασι στὴν ὁποία ἦταν ὅταν ἔλαβαν τὴν κλήσι τους νὰ γίνουν Χριστιανοί. Ἐκ πρώτης ὄψεως, φαίνεται, λοιπόν, φυσικὸ νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸ κῶλον «ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι» ὡς ἐνδοτικὸ (δηλ. «ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη μπορεῖς νὰ κερδήσεις τὴν ἐλευθερίαν σου [μείνε δοῦλος]») — ἰδιαίτερα στὸ φῶς τῆς προτροπῆς «μὴ σοι μελέτω» — στὴν ὁποία, φαινομενικῶς, ὁ Παῦλος ἀποθαρρύνει τοὺς δούλους ἀπὸ τοῦ νὰ προσπαθήσουν νὰ κερδίσουν τὴν ἐλευθερίαν τους, ἢ ἀκόμη καὶ νὰ τὴν ποθοῦν.

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου τούτου πρέπει νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τρία προβλήματα: τὴν ἔννοια τοῦ «μᾶλλον χρῆσαι», τὴν ἰσχὺ τοῦ «ἀλλά», καὶ ἔαν τὸ «εἰ καὶ» εἶναι ἐνδοτικὸ ἢ ὄχι.

Ἀρχίζοντας μὲ τὸ τρίτο πρόβλημα, πρέπει πρῶτα νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα χρησιμοποιοεῖ δύο τύπους τὸ «εἰ καὶ» καὶ τὸ «καὶ εἰ». Καὶ οἱ δύο τύποι εἰσάγουν τὴν πρότασι, ἢ ὁποία ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὴν ἀπόδοσι μιᾶς ὑποθετικῆς προτάσεως. Ὑπάρχει, ὅμως, μία διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τύπων, ἢ ὁποία διαχωρίζει τοὺς δύο τύπους ἤδη ἀπὸ τὴν κλασσικὴν ἐποχὴ. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι τὸ μὲν «εἰ καὶ» παρουσιάζει τὸ ὑποτιθέμενον ὡς ἀληθὲς μὲν, ἀλλὰ

⁴ “On its own the sentence is ambiguous” καὶ ὅτι “the difficulties are best illustrated by the fact that grammar and context are argued in support of both options”, Fee, *First Corinthians* 316. Βλέπε ἐπίσης Barrett, *First Corinthians* 170-71. Bartchy, *ΜΑΛΛΟΝ ΧΡΗΣΑΙ* 155 ff. καὶ Grosheide, *First Corinthians* 170, διαφοροποιούμενοι ἀπὸ ὄλους τοὺς ἄλλους, προτείνουν ἰδιαζόντως οὔτε ἀπελευθέρωσι οὔτε συνέχιση τῆς δουλείας, ἀλλὰ ὅτι ἡ κλήσι τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ ἀντικείμενον τοῦ «χρῆσαι».

⁵ Βλέπε Fee, *First Corinthians* 316 ff., Grosheide, *First Corinthians* 170, Barrett, *First Corinthians* 170, Sevenster, *Paul and Seneca* 189.

ώς μία ἐσχάτως δυνατή ὑπόθεση⁶, τὸ δὲ «καὶ εἰ» παρουσιάζει τὸ ὑποτιθέμενον ὡς ἀπίθανον καὶ ἄνευ σημασίας, κι' ἂν ἀκόμη ἐκπληρωθεῖ⁷.

Δεύτερον, πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε ὅτι ὅλες οἱ ἀναφορὲς τοῦ «εἰ καὶ» στὴν ἑλληνικὴ γραμματολογία δὲν ἔχουν ἐνδοτικὴ σημασία. Ὅχι σπάνια, οἱ δύο λέξεις φέρουν ἢ κάθε μία τὴν δική της χωριστὴ σημασία, ὁπότε ἡ ἔκφραση σημαίνει «ἐὰν ἐπίσης», «ἐὰν καὶ», καὶ τοῦτο ἰσχύει ἤδη ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν Ἀττικῶν συγγραφέων, π.χ. Πλάτων, *Εὐθύφρων* 6a: «νῦν οὖν εἰ καὶ σοὶ ταῦτα συνευδοκεῖ» («τώρα, λοιπόν, ἐὰν καὶ ἐσύ ἔχεις τὴν ἴδια γνώμη») καὶ Ξενοφῶν, *Συμπόσιον* 3. 14: «καὶ πολλοὶ ἅμα ἤροντο εἰ καὶ σφίσι δηλώσοι αὐτούς» («πολλοὶ ἐρώτησαν ἐὰν καὶ σ' αὐτοὺς θὰ ἔλεγε ποιοὶ ἦταν»)⁸. Αὐτὴ ἡ ἔννοια

⁶ Λ.χ. Ὅμηρου, *Ἰλιάς* Ε', 410: «εἰ καὶ μάλα καρτερός ἐστιν» [«ἂν καὶ εἶναι πολὺ ρωμαλέος»]

⁷ Λ.χ. Ξενοφῶν, *Ἀνάβασις* Γ', 2.24: «καὶ ὁδοποιήσειέ γ' ἂν αὐτοῖς, καὶ εἰ σὺν τεθρίπποις βούλονται ἀπιέναι» [«καὶ θὰ ἀνοίγε δρόμο γι' αὐτοὺς καὶ ἂν ἀκόμη ἤθελαν νὰ φύγουν μὲ τέθριππα ἄρματα»]. Βλέπε καὶ Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, 9 Τόμ., τόμ. Γ', σ. 2252-2254, λῆμμα «εἰ» καὶ τόμ. Δ', σ. 3524-3526, λῆμμα «καὶ», ὅπως καὶ Liddell-Scott-Jones-McKenzy, *Greek-English Lexicon*, Oxford, 1953, λήμματα «εἰ» (σ.480-481) καὶ «καὶ» (σ. 857-858).

⁸ Βλέπε περαιτέρω, Ἡροδότου Ε', 13: ὁ δὲ εἰρώτα εἰ καὶ πᾶσαι εἶησαν αὐτόθι αἱ γυναῖκες οὕτω ἐργάτιδες («ἐρώτησε ἐὰν καὶ οἱ γυναῖκες ὅλες ...»), Πλάτωνος, *Κρατύλος* 436c: οὐ μέντοι θαυμάζοιμ' ἂν εἰ καὶ τὰ ἀνόματα συμφωνεῖ αὐτὰ αὐτοῖς («ἐὰν καὶ ...»), Θεαίτητος 171c: «ἀλλὰ τοι, ὦ φίλε, ἄδηλον εἰ καὶ παραθέομεν τὸ ὀρθόν» («ἐὰν καὶ ...»), *Χαρμίδης* 161c: «νῆ Δία, ἦν δ' ἐγώ, ἀλλ' εἰ καὶ εὐρήσωμεν αὐτὸ ὅπηγε ἔχει, θαυμάζοιμ' ἂν» («ἀλλὰ καὶ ἐὰν τὸ βροῦμε ...»), Ξενοφῶντος, *Ἑλληνικά* Δ', 1, 11: «οὐ πυνθάνη εἰ καὶ ἐκείνῳ βουλομένῳ ταῦτ' ἐστί» («ἐὰν καὶ ...»), *Ἀπομνημονεύματα* Γ', 9, 14: ἐρομένου δὲ τινος αὐτὸν τί δοκοίη αὐτῷ κράτιστον ἀνδρὶ ἐπιτήδευμα εἶναι, ἀπεκρίνατο· εὐδοξία. ἐρομένου δὲ πάλιν εἰ καὶ τὴν εὐτυχίαν ἐπιτήδευμα νομίζοι εἶναι, πᾶν μὲν οὖν τούναντίον ἔγωγ' ἔφη, τύχην καὶ πρᾶξιν» («ἐὰν ἐπίσης», «ἐὰν καὶ»), *Οἰκονομικὸς* Β', 2: ἡ κατέγνωκας ἡμῶν ... πλουτεῖν καὶ οὐδὲν δοκοῦμέν σοι προσδεῖσθαι χρημάτων; οὐκουν ἔγωγε, ἔφη ὁ Σωκράτης, εἰ καὶ περὶ ἐμοῦ λέγεις οὐδὲν μοι δοκῶ προσδεῖσθαι χρημάτων» («ἀλλὰ ἐὰν μιᾶς καὶ γιὰ μένα ...»), *Ἀπολογία* Σωκράτους 5: «θαυμαστὰ λέγεις, τὸν δ' αὖ ἀποκρίνασθαι· Ἡ θαυμαστὸν νομίζεις εἰ καὶ τῷ θεῷ δοκεῖ ἐμὲ βέλτιον εἶναι ἢ τὴν τελευταῖαν» («... ἐὰν καὶ ὁ θεὸς νομίζει ὅτι εἶναι καλύτερο γιὰ νὰ πεθάνω»), *Ἀνάβασις* ΣΤ', 1, 13: «καὶ οἱ Παφλαγόνες ἤροντο εἰ καὶ γυναῖκες συνεμάχοντο αὐτοῖς» («... ἐὰν καὶ οἱ γυναῖκες τοὺς πολεμοῦσαν μαζί τους»), *Κύρου Παιδεία* Β', 4, 31: «ἦν δ' ἐρωτᾷ εἰ καὶ αὐτὸς ἔρχομαι, λέγε

ἀπαντᾷ στὶς ἐπιγραφές καὶ τοὺς παπύρους⁹ καὶ συνεχίζει νὰ εἶναι ἐν χρήσει σὲ μεταγενεστέρους συγγραφεῖς¹⁰.

κάνταῦθα τάληθῆ ὅτι οὐκ ἦσθα» («ἐὰν δὲ σὲ ἐρωτήσῃ ἐὰν καὶ ἐγὼ θὰ ἔλθω, πὲς του καὶ σ' αὐτὸ τὴν ἀλήθεια ὅτι δὲν γνωρίζεις»), *Λακεδαιμονίων Πολιτεία* 14, 1: «εἰ δὲ τίς με ἔροιτο εἰ καὶ νῦν ἔτι μοι δοκοῦσιν οἱ Λυκούργου νόμοι ἀκίνητοι διαμένειν ... » («ἐὰν καὶ τώρα ... »).

⁹ Πρὸβλ. *PSI V* [= *Papyri greci et latini (Publicazioni della Societa italiana per la ricerca dei papiri greci et latini in Egitto, Firenze 1912 -)*], 488, r, 3 (258-257 π.Χ.): «καλῶς δὲ ποιήσεις, εἰ καὶ σὺ δοκεῖ» («θὰ κάνεις καλά, ἐὰν καὶ σὲ σένα φαίνεται ... »), *Tebt* 1. 28, 16 (114 B.C.): «ἀξιοῦμεν ἐμβλέψαντα εἰς τὰ ὑποδεδειγμένα κα[ί] εἰ καὶ ἂν [κᾶν] δύναται ἐκ τῶν ἐσομένων ἐπισκέψεων εἰς τὸ βασιλικ[ὸν] περιγενέσθαι» (« ... καὶ ἐὰν εἶναι καθόλου δυνατό»), *Oxy* 60. 4060, 1, 5 (161 μ.Χ.): «φανερὸν δὲ ποιήσεις καὶ τῷ βασιλικῷ γραμματεῖ καὶ ἐγλογιστῆ τοῦ ὑπὸ σοὶ νόμου ἴν' εἰ καὶ αὐτ[οἱ] ἔχουσι τὸ αὐτὸ πράξωσι» (« ... ὥστε, ἐὰν καὶ αὐτοὶ ἔχουν ... »), *Ryl* 4. 569 rp, 4 (III μ.Χ.): «καλῶς οὖν [ποιήσεις] εἰ καὶ σοὶ δοκεῖ» (« ... ἐὰν καὶ σὲ σένα φαίνετα ... »), *PSI* 4. 423, r, 31: «εἰ καὶ σοὶ δοκεῖ», *PSI* 6. 589, 3 (3ος αἰῶν. μ.Χ.): «καλῶς ἂν ποιήσαις [οὕτω!] ἂν καὶ σοὶ δοκεῖ (ὡσαύτως» καὶ *PSI* 6. 589, 13, καὶ 6. 666, 3 «[εἰ καὶ σοὶ φαίνεται]»), *SB* 5. 8002, 14 (3ος αἰῶν. μ.Χ.): «[προσ]φωνήσ[ας μ]οι ... εἰ καὶ Παβούς σοι ἔδωκεν ἑτέρα[ν] ἐπιστολή[ν]» (« ... ἐὰν καὶ ὁ Παβούς σοῦ ἔδωκε ... »), *SB* 10. 10297, 12 (3ος αἰῶν. μ.Χ.): «εἰ καὶ ἂν οἴνω θελήσης, πᾶν δήλωσόν μοι» («καὶ ἐὰν θέλεις [νὰ πληρώσεις] μὲ οἶνο ... »). Γιὰ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες, βλέπε *Karia, Panamara* 13: «εἰ καὶ τὴν ἐπιστολήν μου ταύτην ἄσμενοι λάβοι[τε πρὸς τε] τὸν θεὸν τοῦτο δηλώσατε» («ἐὰν καὶ τὴν ἐπιστολή μου αὐτὴ λάβετε μὲ χαρά ... »), *Greece, Mystras* 150. 50, Δ'. 13 64 (1389 μ.Χ.): εἰ καὶ φύλον Χριστιανῶν δεινὰ παθῶν» («ἐὰν καὶ μία φυλὴ [ὀμάδα] Χριστιανῶν ... »).

¹⁰ Βασιλείου (4ος αἰῶν. μ.Χ.), *Ἐπιστολαί* 5. 1: «ὥστε οὐδὲν μέγα εἰ καὶ ἡμῶν διὰ βᾶθους ἤψατο τὸ κακόν» («ὥστε δὲν εἶναι τόσο θαυμαστὸ ἐὰν τὸ κακὸ ἄγγιξε βαθιὰ καὶ ἐσᾶς»), *Ἐπ.* 20. 1: «καίτοιγε οὐδὲν ἔργον σοφιστῆ ἢ τὸ γράφειν· μᾶλλον δέ, εἰ καὶ τῆς χειρὸς ἔχεις ἀργῶς, οὐδὲ γράφειν δεήσει» (« ... ἰδιαίτερος ἐὰν καὶ τὸ χέρι σου εἶναι ἀργὸ στὸ γράψιμο, δὲν θὰ χρειασθεῖ οὔτε νὰ γράφεις»). Theodoretos (4ος-5ος αἰῶν. μ.Χ.), *Graecarum affectionum curatio* 6. 19: «τί θαυμαστὸν, ἔφη, εἰ καὶ ὁ μῦς τὸν θύλακον διέτραγεν, οὐκ ἔχων ὅ τι φάγη» («τὶ τὸ θαυμαστὸ, εἶπε, ἐὰν καὶ ὁ ποντικὸς ποὺ δὲν εἶχε τί νὰ φάει, ροκάνισε τὴ σακοῦλα;»), *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 11: «ὡς εἰ καὶ Παῦλος τοῦτο βιαίσαίτο καὶ Πέτρος» («ὡς καὶ ἐὰν ὁ Παῦλος καὶ ὁ Πέτρος ... »), Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος (10ος αἰῶν. μ.Χ.), *Περὶ ἀρετῆς καὶ Καίας* 1.13: «ἀλλὰ δοκιμάσαι θέλων αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, εἰ καὶ τοιαῦτα προστασσόμενος ὑπακούει» (« ... ἐὰν καὶ ὑπακούει ὅταν δέχεται προσταγές»), *De sententiis* 243: εἰ γὰρ ὁ αὐτοκράτωρ ὁ πάντα ἀκριβῶς εἰδὼς ἐπλανήθη, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ ἐγὼ συνεξηπατήθην; («ἐὰν ὁ αὐτοκράτορας ποὺ γνωρίζει τὰ πάντα ἀκριβῶς πλανήθηκε, τί τὸ θαυμαστὸ ἐὰν καὶ ἐγὼ ἐξαπατήθῃμα μαζί του;»), *De sententiis* 288: «ὁ δὲ

Στὰ φιλολογικὰ ἔργα τῶν ἐσχάτων Βυζαντινῶν χρόνων (1000-1453 μ.Χ.) «εἰ καὶ» ἀπαντᾷ συχνὰ μὲ τὴν ἐνδοτικὴ τοῦ σημασία «ἂν καὶ» (= «παρ' ὅτι», «μολονότι»)¹¹, καὶ τοῦτο συμβαίνει συνήθως στὰ συγγράματα τῆς Ἄννας Κομνηνῆς (11ος-12ος αἰῶν. μ.Χ.), ἡ ὁποία ἀπτικίζει. Στὴ Νεοελληνικὴ—ἐννοῶντας μόνον τὴν δημώδη μορφή τῆς Νεοελληνικῆς, διότι ἡ Καθαρεύουσα διαφέρει—στὴν ὁποία τὸ «εἰ» ἔχει ἀχρηστευθεῖ κι' ἔχει δώσει τὴν θέση τοῦ στὸ «ἐάν» ἢ τὸ «ἂν», ἡ ἐνδοτικὴ ἐννοια ἐκφράζεται διὰ τοῦ «ἂν καὶ»¹².

Ταυτοχρόνως, καὶ τὸ «καὶ εἰ», τὸ ὁποῖον, ὅπως παρατηρήθη ἀνωτέρω, ἀρχικῶς διεστέλλετο ἀπὸ τὸ «εἰ καὶ», ἀρχισε κατὰ τοὺς μετακλασσικοὺς χρόνους νὰ χάνει τὴν ἐνδοτικὴ τοῦ ἰσχύ τοῦ «ἂν καὶ» καὶ κατήντησε βαθμιαία νὰ πάρει τὴν ἐννοια τῶν συστατικῶν τοῦ στοιχείων: δηλ. τοῦ «καὶ» καὶ τοῦ «ἐάν»¹³. Στὴ Νεοελληνικὴ

διασύραι βουλόμενος Ἀνάχαρσιν ἠρώτησεν εἰ καὶ σοφώτατα τὰ θηρία» («αὐτὸς δὲ θέλοντας νὰ διασύρει τὸν Ἀνάχαρσιν, ἐρώτησε ἐάν καὶ τὰ ζῶα ἦταν σοφώτατα»).

¹¹ Π.χ. συχνὰ στὸν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο.

¹² Π.χ. «ἂν καὶ δὲν μου ἔγραψες, ἐγὼ ὅμως σὲ θυμήθηκα».

¹³ Γιὰ τὴν σημασία «κι' ἂν ἀκόμη» βλέπε τὸν ρήτορα Αἰσχύνη (4ος αἰῶν. π.Χ.), Ἐπιστολαί, 5. 2: «τὰ μὲν ἄλλα καὶ εἰ φαυλότερα τῶν Ἀθήνησι ... » («τὰ ἄλλα πράγματα, κι' ἂν ἀκόμη εἶναι χειρότερα ἐκείνων στὴν Ἀθήνα ... »). Γιὰ τὴν χωριστὴ σημασία τῆς κάθε μίας τῶν λέξεων «καὶ ἐάν», βλέπε Αἰσχύνη τὸν Σωκρατικὸ (4ος αἰῶν. π.Χ.), Ἀπόσπασμα 35: «καὶ εἰ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν χρημάτων διαφέροντες φανούμεθα, μὴ θαυμάζειν» («καὶ ἐάν ὅσον ἀφορᾷ στὴν χρῆση τῶν χρημάτων φανοῦμε ἐντιμοὶ ... »); Ἀναξιμένης (4ος αἰῶν. π.Χ.) Ἀπόσπ. 2a. 72, F, ἀπόσπ. 11a; «καθάπερ τὸ ὀρρωδεῖν ἤκιστα Δημοσθενικὸν ὄν καὶ εἶ τινα ἄλλα ὅμοια τούτῳ» («... καὶ ἐάν ὑπάρχουν ὀρισμένα ἄλλα πράγματα ὅπως αὐτό»); Ἀνδοκίδης (5ος-4ος αἰῶν. π.Χ.), Τὰ Μυστήρια, 79: «καὶ εἰ ἀντίγραφόν που ἔστι, παρέχειν τοὺς θεσμοθέτας καὶ τὰς ἄλλας ἀρχάς» («καὶ ἐάν ὑπάρχει ἀντίγραφο ... »); Πράξεις Παύλου καὶ Θέκλας (2ος αἰῶν. μ.Χ.) 7, 30: «καὶ εἰ πονε[ῖ], ἐκδ[ήλωσον], κύριε» («καὶ ἐάν πονᾷς ... »); Ἀλέξανδρος φιλόσ. (2ος-3ος αἰῶν. μ.Χ.) Σχόλια στοὺς Τόπους τοῦ Ἀριστοτέλη 334: «εἰ τὸ γεννητικὸν ποιητικόν, καὶ τὸ γίνεσθαι ποιεῖσθαι, καὶ ἡ γένεσις ποιήσις· καὶ εἰ μηδὲν τι τούτων, οὐδὲ τὰ ἄλλα» («ἐάν 'τὸ γεννητικὸ' εἶναι ποιητικὸ [δηλ. δημιουργικὸ], 'τὸ γίνεσθαι' εἶναι νὰ φτιάχνηται κανεῖς, τότε καὶ ἡ γένεσις εἶναι κάμωμα [ἐπίτευγμα]· καὶ ἐάν δὲν εἶναι τίποτε ἀπ' αὐτά, τότε οὔτε τὰ ἄλλα δὲν εἶναι τίποτε»); Ἀχιλλεὺς Τάτιος (3ος μ.Χ.), Λευκίππη Β', 22. 4: «καὶ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐμπηδᾷ καὶ εἶ τι ἄλλο ἄτριχον τῶν προσώπων» («... καὶ ἐάν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο χωρὶς μαλλιά»); Ἀμμώνιος (4ος αἰῶν. μ.Χ.), Σχόλια στὶς Κατηγορίες τοῦ Ἀριστοτέλη 79: «καὶ εἰ οἶδεν ὅτι κάλλιον ἐστίν, ὀφείλει εἰδέναι

τοῦτο πῆρε τὴν μορφή τοῦ «καὶ ἐάν», «κι' ἄν», κι' ὅταν ἐχρησιμοποιεῖτο μὲ ἐνδοτικὴ ἔννοια, ἐλάμβανε καὶ τὴν προσθήκη τοῦ «ἀκόμη» («κι' ἄν ἀκόμη»)¹⁴. Σ' αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη συνέβαλε καὶ ἡ σύγχυση μεταξὺ τοῦ «ἄν» καὶ τοῦ «νά», ἐπηρεάζοντας τὴν σύνταξη αὐτῆς¹⁵. Τὸ τελευταῖο, μάλιστα, ἔχει χρησιμοποιηθεῖ μὲ ἐνδοτικὴ σημασία μαζὶ μὲ τοὺς ἀνωτέρω τύπους¹⁶. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, τὸ ἀρχαῖο «καὶ εἰ» (= καὶ ἐάν) σιγὰ σιγὰ ἔγινε «καὶ ἐάν», «καὶ ἄν», «κι' ἄν» μὲ τὶς ἴδιες σημασίες, ἐνῶ τὸ ἀρχαῖο «εἰ καί» (= ἐνδοτικό, «ἄν καί», «παρ' ὅτι», κτλ.) ἔλαβε τὴν μορφή «ἄν καί», διατηρώντας τὶς διαφορὰς σημασίες του¹⁷.

Σὲ πιὸ δημώδη κείμενα, ὅπως ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας καὶ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, τὸ «εἰ» ἀπαντᾷ, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ «εἰ καί» ἔχω βρεῖ μόνο δύο

καὶ τίνος κάλλιον» («καὶ ἐάν γνωρίζει ὅτι εἶναι καλύτερο ... »); Ἀλέξανδρος (6ος αἰῶν. μ.Χ.), Θεραπευτικά Β', 131: «καὶ εἰ καταπίοι τις» («καὶ ἐάν κανεῖς καταπιεῖς»); Αἴτιος (6ος αἰῶν. μ.Χ.), Λόγοι Ἰατρικοί, Α', πρ. 215: «καὶ εἰ τις γεύσαιτό ποτε κυδωνίων» («καὶ ἐάν κανεῖς γεύθηκέ ποτε κυδώνια»); Ἀγαθίας (6ος αἰῶν. μ.Χ.), Ἱστορίαι 23: «καὶ εἰ μὲν ἀπώσασθαι αὐτοὺς τελεώτατα δυναθίειν» («καὶ ἐάν μπορούσατε νὰ τοὺς ἀπωθήσετε τελείως»); Διγενὴς Ἀκρίτας (10ος αἰῶν. μ.Χ.) 499: «καὶ εἰ ἐκεῖ ἐτυγχάνομεν δὲν ἤθελε γένει τοῦτο» («καὶ ἐάν εἶχε τύχει νὰ βρεθοῦμε ἐκεῖ, δὲν θὰ εἶχε γίνοι αὐτό»); 684: «τὸ φέγγος φέγγει ὄλονυκτι καὶ ἄν βούλη πορευθῶμεν» («τὸ φεγγάρι φέγγει ὅλη τὴ νύκτα, καὶ ἄν θέλεις, ἄς πᾶμε»); 780: «καὶ εἰ ταῦτα βούλοιο καὶ μελετᾷς ποιῆσαι» («καὶ ἐάν θέλεις αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ σκέπτεσαι νὰ τὰ κάνεις»); Ἄννα Κομνηνῆ (11ος-12ος αἰῶν. μ.Χ.), Ἀλεξιάς Α', 15. 6: «καὶ εἰ μὴ τοῦτον οἰκτίστω θανάτῳ παραδοίην αὐτίκα ἐν μέσῃ τῇ πόλει ἀνασταυρώσας, τάδε καὶ τάδε πείσομαι ἐκ Θεοῦ» («καὶ ἐάν δὲν τὸν παραδώσω σὲ οἰκτιστὸ θάνατο, σταυρώνωντάς τον στὸ κέντρο τῆς πόλεως, ἄς πάθω τὸ καὶ τὸ ἀπὸ τὸν Θεόν»); Γεώργιος Ἀκροπολίτης (13ος αἰῶν. μ.Χ.), Χρονικά, 43, 27: «καὶ εἰ εὐχερὲς ἐστὶν ἀλῶναι ἡμῖν τὸ τῶν Σερρῶν ἄστου» («καὶ ἐάν εἶναι ἐφικτὸ γιὰ μᾶς νὰ καταλάβουμε τὴν πόλη τῶν Σερρῶν »); Χρονικὸν τοῦ Μορέως (14ος αἰῶν. μ.Χ.) 1349: «κι' ἄν ἔχεις ὄρεξιν νὰ ἀκούης πράξεις καλῶν στρατιωτῶν» («κι' ἄν ἔχεις ὄρεξη νὰ ἀκοῦς πράξεις καλῶν στρατιωτῶν»).

¹⁴ Π.χ. «Ἐγὼ θὰ πάω κι' ἄν [ἀκόμη] δὲν θέλεις ἐσύ».

¹⁵ Τὸ πρόβλημα αὐτὸ τὸ ἔχω πραγματευθεῖ στὸ βιβλίο μου *The Development of Greek and the new Testament*, σ. 227-228.

¹⁶ Π.χ. «καὶ νὰ μὴν εἶχα ρωτήσῃ, ἔπρεπε νὰ μοῦ τὸ πεῖς». Ἡ Νεοελληνικὴ χρῆσιμοποιεῖ πολλὰ ἐνδοτικὰ μόρια: ἄν καί, καὶ ἄν, καὶ νά, ἐνῶ, καὶ πού, κι' ἄς, παρ' ὅλο, παρ' ὅτι, παρὰ ταῦτα, μολονότι, κτλ.

¹⁷ Βλέπε καὶ Jannaris, *Historical Grammar*, § 598; Turner, *Syntax* 321; Chrysostomos, *Ἀ' Κορινθίους*, στὸ οἰκεῖο χωρίο.

παραδείγματα στὸν *Διγενή Ἀκρίτα* καὶ κανένα στὸ *Χρονικὸν τοῦ Μορέως*¹⁸.

Τὸ συμπέρασμα ἀπὸ τὶς ἀνωτέρω ἔρευνές μου εἶναι ὅτι ἡ φράση «εἰ καὶ» δὲν χρησιμοποιεῖται πάντοτε μὲ ἐνδοτική σημασία, ἀλλὰ συχνὰ φέρει τὴν χωριστὴν σημασία τῶν λέξεων «εἰ καὶ», δηλ. σημαίνει «ἐὰν καὶ», «ἐὰν ἐπίσης», ὅπου τὸ «καὶ» ἐπικεντρώνει τὴν προσοχή μας σὲ μία νέα κατάσταση. Ἡ χρήση αὐτῆ, ὅπως ἀπεδείχθη ἀνωτέρω, μαρτυρεῖται ἐπαρκῶς στὴν κλασσικὴ ἐποχὴ—καὶ ἰδιαιτέρως ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους μέχρι σήμερα.

Πράγματι, στὴν περίπτωση τοῦ χωρίου μας, ὅποιαδήποτε ἐνδοτική σημασία θὰ μπορούσε νὰ ἔχει τὸ «εἰ καὶ» ἐξουδετερώνεται ἀπὸ τὸ «ἀλλά». Ἔτσι, ἐὰν τὸ κείμενο ἦταν: «δοῦλος ἐκλήθης, μὴ σοι μελέτω· [καὶ] εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι ... » τότε θὰ ὑπῆρχε μία ἀρχικὴ πιθανοφάνεια νὰ ἐξηγήσουμε τὸ ὑποθετικὸ κῶλον μὲ ἐνδοτικὴ ἔννοια, εὐθυγραμμίζοντάς το μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ «μὴ σοι μελέτω». Ὅμως, ἡ δύναμη τοῦ «ἀλλά» εἶναι ὅτι θέτει τὸ ὑποθετικὸ κῶλον σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ «μὴ σοι μελέτω», δηλ. «ἦσουν δοῦλος ὅταν ἐκλήθηκες, μὴ σὲ στενοχωρεῖ αὐτό· ἀλλὰ ἐὰν μπορεῖς νὰ ἀποκτήσεις τὴν ἐλευθερία σου ... »¹⁹.

Ἡ γραμματικὴ, λοιπόν—ὅταν τὴν καταλαβαίνει κανεὶς σωστά—εἶναι τελείως ξεκάθαρη ὅσον ἀφορᾷ στὴν σημασία τοῦ «ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι», ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι ἐνδοτικὴ, ἀλλὰ «ἐξαιρετικὴ», ὡς πρὸς τὴν προηγουμένη δήλωση: «ἀλλὰ ἐὰν καὶ/ἐπίσης ἔχεις τὴν δυνατότητα ... » (μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «ἀλλὰ ἐὰν ὅμως ἔχεις τὴν δυνατότητα ... »).

Ἡ ἔρμηνεία τῶν λέξεων τοῦ Παύλου σύμφωνα μὲ τὴν Ἑλληνικὴ γραμματικὴ δὲν συνεπάγεται καμμία ἀντίφαση πρὸς τὸ πνεῦμα ποὺ δείχνουν οἱ προηγούμενες σκέψεις τοῦ Παύλου. Ἐδῶ τὸ «πῶς» ἢ ἐλευθερία κατακτᾶται ἔχει πρωτεύουσα σημασία. Ὁ Παῦλος ἔστει-

¹⁸ Γιὰ τὰ ἀνωτέρω στατιστικὰ στοιχεῖα περὶ τοῦ *Διγενή Ἀκρίτα*, ἐδιάβασα τὸ Ἀθηναϊκὸ χειρόγραφο, τὸ ὁποῖο περιέχει τὸ πληρέστερο κείμενο. Γιὰ τὴν παροῦσα σύνταξη δὲν ἐξέτασα τὰ βραχύτερα κείμενα τῶν κωδίκων τῆς Κρυπτοφῆρης (Grotta Ferrata) καὶ τοῦ Ἑσχοριάλ. Οἱ δύο περιπτώσεις εἶναι: *Διγενὴς Ἀκρίτας* 2455: εἰ καὶ νομίμω γυναικί, καλλίστῳ ἀρμοσθείη (κι' ἂν ἀκόμη ἐνωθεῖ μὲ νόμιμη, ὁμομορφάτῃ γυναικί) καὶ 2766: εἰ καὶ πολλὰ ἀνθίστατο ἡ κόρη πρὸς τὸ ἔργον (ἂν καὶ ἡ κόρη πολὺ ἀντιστάθηκε στὸ ἔργο).

¹⁹ Ὅσες μεταφράσεις καὶ σχολιασταὶ μεταφράζουν τὸ κείμενον ἀπαγορευτικά, δηλ. ὅτι στρέφεται ἐναντίων τῆς ἐλευθερίας, παραμελοῦν τελείως τὸ «ἀλλά».

λε τὸν Ὀνήσιμο πίσω στὸν Φιλήμονα, ἐπειδὴ ὁ Ὀνήσιμος εἶχε κατακτήσει τὴν ἐλευθερία του μὲ τρόπο πού δὲν ἔπρεπε νὰ χαρακτηρίζει τὴν Χριστιανικὴ διαγωγή. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὅμως, στὴν ἀρχαία ἐποχὴ ὑπῆρχαν περισσότεροι τρόποι γιὰ νὰ ἀποκτήσει κανεὶς τὴν ἐλευθερία του ἀπὸ τοῦ ἀπλῶς νὰ δραπετεύσει, ὅπως εἶχε κάνει ὁ Ὀνήσιμος. Οὕτε πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι ἐνῶ ὁ Παῦλος ἔστειλε τὸν Ὀνήσιμο πίσω στὸν Φιλήμονα, δὲν παρέλειψε νὰ γράφει στὸν Φιλήμονα νὰ δεχθεῖ τὸν Ὀνήσιμο ὄχι πλέον ὡς δούλο, ἀλλὰ ὡς ἀδελφό, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὑπαινισσόμενος μὲ λεπτὸ καὶ προσεκτικὸ τρόπο, τί περίμενε ἀπὸ τὸν Φιλήμονα νὰ κάνει μὲ τὸν Ὀνήσιμο: νὰ τὸν ἐλευθερώσει! Θὰ ἦταν, λοιπόν, μεγίστη ἀνοησία, ἐὰν ἡ συμβουλή τοῦ Παύλου σὲ Χριστιανούς δούλους—στοὺς ὁποίους προσφερόταν ἐλευθερία ἀπὸ τοὺς κυρίους τους, ἢ ἦταν σὲ θέση νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερία τους διὰ τῆς ἀπελευθερώσεώς των (ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο οἱ Λατίνοι ὀνόμαζαν *manumissio*), ἢ νὰ τὴν ἐξαγοράσουν—νὰ ἀρνηθοῦν ἢ ἀποποιηθοῦν τὴν ἐλευθερία τους, μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ, ὅταν ἐκλήθησαν στὴν πίστη στὸν Χριστό, ἦταν δούλοι! Συνεπῶς, τὸ νὰ μεταφράσουμε αὐτὸ τὸ κείμενο μὲ τρόπο ὥστε νὰ ἀπαγορεύει στοὺς δούλους ἢ νὰ τοὺς ἀποθαρρύνει νὰ δεχθοῦν τὴν ἐλευθερία πού τοὺς προσφερόταν, δὲν εἶναι μόνο ἀντίθετο πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Παύλου, ἀλλὰ ἀκόμη περισσότερο παραννοεῖ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς φράσεως καὶ τὴν σπουδαιότητα τῆς Ἑλληνικῆς γραμματικῆς²⁰.

Τέλος, ἡ ἀπόδοση τῆς ὑποθετικῆς πρότασης «*μᾶλλον χρῆσαι*». Ἡ βασικὴ καὶ συνήθης σημασία τοῦ ρήματος «*χρῶμαι*» (< *χρήομαι*)²¹ εἶναι «*χρησιμοποιοῦν*». Ἐὰν ἡ σημασία πού εἶχε κατὰ νοῦν ὁ Παῦλος ἦταν νὰ μείνει ὁ δούλος στὴν κατάσταση τῆς δουλείας, ὅπου ἦδη ἦταν, τότε τὸ ἐδάφιο θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε πάρει τὴν ἀκόλουθη μορφή:

²⁰ Ἡ πληροφορία στὴν *Αἰκλήμεντος* 55:2, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κλήμεντος ὑπῆρχαν Χριστιανοὶ οἱ ὁποῖοι ἐπούλησαν τὸν ἑαυτόν τους ὡς δούλους γιὰ νὰ δώσουν τὰ χρήματα στοὺς πτωχοὺς Χριστιανούς, εἶναι τελείως ἀσχετὴ πρὸς τὸ παρὸν ζήτημα. Βλέπε Caragounis, “From Obscurity to Prominence: The Development of the Roman Church between Romans and 1 Clement”, ἐν (ἐκδ.) Donfried – Richardson, *Judaism and Christianity in First-Century Rome*, Grand Rapids, 272.

²¹ Γιὰ τὸν ἀσυναίρετο τύπο, βλέπε Παπανικολάου, *Νεώτατον λεξικὸν ὄλων τῶν ῥημάτων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, σ. 651 καὶ Ράππη, *Μεγάλο λεξικὸν ῥημάτων*, τόμ. Γ', σ. 1506.

«δοῦλος ἐκλήθης, μή σοι μελέτω· ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μένε ἐν τῇ δουλείᾳ / κλήσει σου». Τὸ ρῆμα «μένω» χρησιμοποιεῖται δύο φορές στὴν παροῦσα παράγραφο γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν ἰδέα νὰ μείνει κανεὶς στὴν ἴδια του κατάσταση. Αὐτὸ θὰ ἦταν τὸ φυσικώτατο ρῆμα νὰ χρησιμοποιήσει ὁ Παῦλος, ἐὰν πράγματι ἤθελε νὰ δώσει αὐτὸ τὸ μήνυμα. Τὸναντίον, τὸ ρῆμα «χρηῖσαι» εἶναι καταλληλότερο γιὰ νὰ ἐκφράσει κανεὶς τὴν ἔννοια τοῦ «χρησιμοποιῶ», «κάνω χρήση [ὀρισμένου πράγματος]». Τὸ γεγονός ὅτι χρησιμοποιεῖ τὸν ἀόριστο χρόνο, ὁ ὁποῖος ἐκφράζει μίαν πράξη συνοπτικά, περιγράφει καταλληλότερα τὴν συνοπτικὴ ἄποψη τῆς πράξεως ποὺ δηλώνει τὴν ἀπόκτηση τῆς ἀπελευθερώσεώς του, δηλ. «δράξου τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐλευθερωθεῖς». Τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ἡ χρῆση τοῦ ἀορίστου ὑποσκάπτει καὶ κλονίζει τὴν ἀντίθετη ἐρμηνεία, (ποὺ ἀπαγορεύει ἢ ἀποθαρρύνει τὴν ἐκζήτηση τῆς ἐλευθερίας), ἡ ὁποία ἔννοια ἀπαιτεῖ ἓνα ρῆμα, ποὺ νὰ ἐκφράζει διάρκεια²².

Ἡ σημασία τοῦ «μᾶλλον», τὸ ὁποῖο κατὰ τὴν ἀπαγορευτικὴ ἐρμηνεία, γίνεται ἀκατανόητο, στὴν θετικὴ ἐρμηνεία χρησιμοποιεῖται καταλλήλως μὲ συγκριτικὴ ἐπιρρηματικὴ ἔννοια: «πολὺ περισσότερο», «μᾶλλον»: δηλ. «δοῦλος ἐκλήθηκες; μὴ σὲ στενοχωρεῖ· ἀλλὰ ἐὰν μπορεῖς νὰ κερδήσεις τὴν ἐλευθερία σου, χρησιμοποίησέ τὴν μᾶλλον/ἀκόμη περισσότερο». Στὴν ἑλλειπτικὴ ἔκφραση τοῦ πρωτοτύπου κειμένου στὸ «μᾶλλον χρῖσαι» ἐξυπακούεται μίαν διπλὴ ἀναφορά. Ὡς ἀόριστο, στιγμιαῖο ρῆμα, τὸ «χρηῖσαι» ἀναφέρεται πρωτίστως στὴν στιγμιαία πράξη τῆς ἀπελευθερώσεως. Ταυτοχρόνως ὁ σκοπὸς τῆς ἀπελευθερώσεως, τὴν ὁποία ὁ Παῦλος ἔχει κατὰ νοῦν, σχετίζεται μὲ τὴν ὑπηρεσία τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Ὅμως, ἡ ὑπηρεσία τοῦ Θεοῦ εἶναι μίαν διαδικασίαν διαρκείας, ὄχι μίαν στιγμιαία πράξη. Τὸ ἐπίρρημα «μᾶλλον», λοιπόν, φαίνεται νὰ ὑπαινίσσεται μίαν τέτοια διαρκὴ διαδικασίαν, δηλ. τὴν συνεχῆ χρῆση τῆς ἐλευθερίας ποὺ ἔχει κερδηθεῖ: «χρησιμοποίησε τὴν ἐλευθερία ἀκόμη περισσότερο στὴν ὑπηρεσία τοῦ Θεοῦ»²³. Ἔτσι, λοιπόν, δύο ἰδέες, ἡ στιγμιαία ποὺ

²² Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἓνα ρῆμα διαρκείας ἐδῶ δὲν θὰ ἀναφερόταν ὅπωςδήποτε στὸ νὰ μείνει κανεὶς στὴν κατάσταση τοῦ δούλου. Καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ ἀναφέρεται στὴν χρῆση τῆς νεοαποκτημένης ἐλευθερίας.

²³ Ἀλλὰ ἡ ἐλευθερία δὲν μπορεῖ νὰ ληφθεῖ ὡς δεδομένη ἐδῶ· εἶναι μόνον ἓνα ἐνδεχόμενον. Ἔτσι, γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν πολύπλοκην ἰδέαν τῆς ἀποκτήσεως τῆς ἐλευθερίας καθὼς καὶ τῆς συνεχῆς χρήσεως τῆς ἐλευθερίας, ὁ Παῦλος διάλεξε

έκφράζει τήν απόκτηση τῆς ἐλευθερίας καί ἡ διαρκῆς ποῦ ἐκφράζει τήν παραχώρηση τῆς ἐλευθερίας στήν ὑπηρεσία τοῦ Θεοῦ ἐδῶ συνδιάζονται στήν συμπυκνωμένη φράση «μᾶλλον χρῆσαι». Τό κῶλον μπορεῖ νά παραφρασθεῖ ὡς ἐξῆς: «ἀλλά ἐάν [ἐπίσης] μπορεῖς νά κερδήσεις τήν ἐλευθερία σου, κάνε το ὅπωςδήποτε καί χρησιμοποίησέ την ὅσο μπορεῖς περισσότερο γιά νά ὑπηρετήσεις τόν Θεόν». Ἐπομένως τὸ ἐδάφιο στό σύνολό του θά πρέπει νά μεταφρασθεῖ/παραφρασθεῖ σέ ἀπλό νεοελληνικό ἰδίωμα, δηλ. δημῶδη, ἀκολούθως:

«ἦσουν δοῦλος ὅταν ἐπίστευες στόν Χριστό; μὴ σέ νοιάζει· ἀλλά ἐάν [ἐπίσης] μπορεῖς νά ἀποκτήσεις τήν ἐλευθερία σου, κάνε το ὅπωςδήποτε καί χρησιμοποίησε την ὅσο μπορεῖς περισσότερο γιά νά ὑπηρετήσεις τόν Θεόν».

τήν προστακτική τοῦ ἀορίστου «χρῆσαι» γιά τήν απόκτηση τῆς ἐλευθερίας, καί τροποποιώντας τήν ἔννοιά του διὰ τοῦ «μᾶλλον», τὸ ὑποχρεώνει νά κάνει διπλή ὑπηρεσία, καί γιά τήν συνεχή χρήση τῆς ἐλευθερίας ἀφ' οὔ ἔχει κερδηθεῖ, ἀντιμετωπίζοντας τὸ τελευταῖο συνοπτικῶς.